

Київський університет імені Бориса Грінченка

ІССА ТЕТЯНА ВІТАЛІЇВНА

УДК: 929.735:177.72](477-25)"1914/1918'(043.3)

**БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДВОРЯНСТВА КИЇВСЬКОЇ
ГУБЕРНІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

07.00.01 – історія України

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди».

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Циганенко Лілія Федорівна,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
проректор з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Темірова Надія Романівна,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса,
завідувач кафедри спеціальних галузей історичної
науки;

кандидат історичних наук, доцент
Донік Олександр Миколайович,
Інститут історії України Національної академії наук
України, старший науковий співробітник відділу
історії України XIX – початку XX ст.

Захист відбудеться 10 січня 2018 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.02 Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розісланий « 8 » грудня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Горпинченко

Підписано до друку 05.12.2017. Формат 60x84/16
Ум. др. арк. 1,16. Тираж 104 прим. Зам. № 7-146
Київський університет імені Бориса Грінченка
04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Першу світову війну вважають однією з найбільших катастроф в історії людської цивілізації. Важко досягнути її масштаби щодо мільйонних жертв, краху могутніх імперій, появи нових держав у Європі. Велика війна суттєво вплинула й на основні тенденції історичного розвитку українського народу.

Благодійність дворянства в роки Першої світової війни на українських теренах в радянський час практично не досліджувалася. У сучасній історичній думці наголошується на необхідності формулювання нового бачення війни, вагомості та актуальності вивчення «культури війни», зокрема й благодійності.

Дворянство було ваговою суспільною верствою на початку ХХ ст., здійснювало значний вплив на економічне та культурно-освітнє життя Київської губернії. Інструментами його суспільного впливу були виборні посади в міських, земських і господарських установах, членство в добродійних товариствах, фундаторство та опікунство навчальних, лікувальних закладів тощо. Дослідники, однак, звертають свою увагу переважно на соціально-економічні аспекти життя дворян і благодійність відомих діячів – представників підприємницьких кіл.

Актуальність дисертації визначається суспільною практичною вагомістю та необхідністю виваженого аналізу благодійної діяльності дворянства Київської губернії, що дозволяє більш об'єктивно розкрити та доповнити загальну картину історичних процесів вказаного регіону на початку ХХ ст. Зростання на сучасному етапі наукового інтересу до окремих проблем добродійності дворянства поряд із відсутністю комплексного історіографічного дослідження на обрану тему, обумовлює її наукову вагомість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в рамках наукової теми кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди» «Соціальні зміни та політичні процеси в Україні ХІХ – початку ХХІ ст.» (державний реєстраційний № 0112U005220).

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу джерельної бази та історіографії дослідити благодійну діяльність дворянства Київської губернії під час Першої світової війни.

Для реалізації поставленої мети окреслені такі **завдання**:

- проаналізувати історіографічну та джерельну базу дослідження;
- дослідити участь дворянства в роботі благодійних, релігійних та освітніх закладів Київської губернії в передвоєнний період (1900-1914 рр.);
- визначити форми благодійної діяльності дворянства під час Першої світової війни (1914-1917 рр.);
- висвітлити участь Київського губернського дворянського зібрання у добродійній допомозі військовим;
- охарактеризувати роботу благодійних дворянських шпиталів Київської губернії.

Об'єктом дисертаційного дослідження є дворянство Київської губернії.

Предметом дисертаційного дослідження є форми благодійної діяльності дворянства Київської губернії під час Першої світової війни.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють серпень 1914 – листопад 1917 рр. Нижня хронологічна межа відзначається початком Першої світової війни, який зумовив ріст діяльності дворянства у сфері громадської благодійності, заохочений державною політикою та суспільним патріотичним піднесенням. Верхня межа пов'язана з кардинальними трансформаціями в Російській імперії, які привели до суспільно-політичних і соціальних змін у державі, що зупинили благодійність дворянства.

Територіальні межі дослідження охоплюють Київську губернію, яка входила до складу Російської імперії та за тогочасним адміністративним поділом включала в себе 12 повітів. Оскільки об'єкти благодійної діяльності дворянства знаходилися й на театрі військових дій, то вказані територіальні межі розширилися.

Методологія дослідження полягає в дотриманні принципів об'єктивності, історизму, опори на історичні джерела, історіографічної традиції. З метою реалізації поставлених науково-дослідницьких завдань було використано методи: загальнонаукові – аналіз, синтез, аналогія; міждисциплінарні – кількісний аналіз, статистичний метод; спеціально-історичні – евристичний, періодизації, проблемно-хронологічний.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* комплексно висвітлюється історія благодійної діяльності дворянства Київської губернії у період Першої світової війни. *Удосконалено* положення попередників з даної проблематики, зокрема про мотивацію благодійності; проілюстровано важливу роль представників дворянства у роботі благодійних товариств і медичних закладів під час війни; проаналізовано внесок жінок – представниць дворянської верстви у благодійність. Набули *подальшого розвитку* твердження про значення приватної благодійності у розвитку освіти на початку ХХ ст.; благодійності поміщиків-дворян на користь релігійних і навчальних закладів, які діяли в межах їх володінь; поширення громадської доброчинності у період війни.

Практичне значення дисертаційної роботи: фактичний матеріал, положення, висновки дисертації можуть бути застосовані при написанні наукових праць з історії благодійності в Україні, в спеціальних курсах з історії дворянства, у біографічних дослідженнях, як матеріал для популяризації благодійності.

Особистий внесок здобувача. Положення, результати і висновки, що наведені в дисертації та виносяться на захист, є особистим здобутком автора. Наукові публікації за темою є одноосібними.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дослідження були оприлюднені на 5 міжнародних і вітчизняних наукових і науково-практичних конференціях протягом 2014-2015 рр.: Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальні військово-політичні протистояння у ХХ ст.: світовий та регіональний вимір (до 100-річчя початку Першої світової війни)» (Запоріжжя, 2014 р.); VII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки історичного факультету, присвяченій 180-річчю заснування Київського університету» (м. Київ, 2014 р.); I Всеукраїнській історичній науково-практичній

конференції «Чорноморські читання», присвяченій 100-річчю з дня народження С. А. Секиринського та О. І. Домбровського (м. Сімферополь, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Чинники розвитку суспільних наук у ХХІ столітті» (м. Львів, 2015 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні тенденції сучасної науки» (м. Київ, 2015 р.).

Публікації. Результати дисертації відображено в 6 публікаціях, з яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України за спеціальністю, 1 стаття – у виданні іноземної держави, яке індексується за міжнародною науко метричною базою Thomson-Reuters; 1 – в іншому науковому виданні.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів та дев'яти підрозділів, висновків, списку джерел і літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації – 217 сторінок, обсяг основного тексту – 155 сторінок. Список джерел та літератури налічує 248 позицій, 28 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, визначено об'єкт і предмет, окреслені методи дослідження, доведена наукова новизна роботи та її практичне значення, міститься інформація щодо апробації результатів та структури дисертаційної роботи.

Перший розділ **«Історіографія, джерела, методологія дослідження»** присвячено аналізу історіографії, джерел і методології дисертаційного дослідження.

Ступінь наукової розробки теми розглянуто в *підрозділі 1.1 «Історіографія проблеми»*. У період Першої світової війни з'явилися роботи керівників Російського Товариства Червоного Хреста: В. Боцяновського¹, М. Насакіна²; та офіційні звітні видання РТЧХ³. Революційні події 1917-1921 рр. перервали процес систематизації та узагальнення досвіду благодійної діяльності в період війни та ускладнили його вивчення в подальшому.

У період з початку 20-х по кінець 80-х рр. ХХ ст. увага науковців до теми благодійності значно зменшилася. Виявлені історіографічні праці лише дотично пов'язані з предметом дисертаційного дослідження, адже дворянство Київської губернії спеціально не вивчалось. Внаслідок значного загострення соціальних проблем у радянській державі виникають спеціальні дослідження, в яких розкривається тема благодійності, перш за все, в працях, присвячених історії корекційно-педагогічної допомоги дітям з відхиленнями у розвитку; захисту

¹ Боцяновский В. Первые дни войны в Красном Кресте / В. Боцяновский // Вестник Красного Креста. – 1916. – №2. – С.616–625.

² Насакин Н. В. Красный Крест на войне / Н. В. Насакин, Н. Симбирский. – Пг., 1917. – 158 с.

³ Краткий обзор деятельности Российского Общества Красного Креста по оказанию помощи больным и раненым воинам на театре войны с Австро-Венгрией, Германией и Турцией в 1914–1915 гг. Доклад общему собранию гг. членов РОКК 28 февраля 1916 года. – Пг., 1916. – 91 с.; Отчет Российского Общества Красного Креста, состоящего под высочайшим покровительством ее императорского величества государыни императрицы Марии Федоровны, за 1915 год. Часть II. Общий обзор деятельности Общества. – Пг., 1916. – 286с.

материнства, боротьбі з жебрацтвом, з дитячою безпритульністю⁴. Радянські вчені підкреслювали вищість державної системи соціального забезпечення в СРСР порівняно з Російською імперією; низьку ефективність приватної благодійності в царській імперії; нездатність з допомогою благодійності вирішити гострі соціальні проблеми.

Роль РТЧХ у справі організації медичної допомоги населенню та армії під час війни дослідники характеризували виключно з негативної сторони, наголошуючи на недоліках, ігноруючи всі здобутки⁵. Згідно концепції, висуненої радянськими істориками, РТЧХ було закритою забюрократизованою організацією, яка розкрадала пожертвовані кошти та вносила дезорганізацію у будь-яку роботу, якою займалася у роки війни. У такому ракурсі історіописання, внесок представників дворянства в організацію медичної допомоги в роки Першої світової війни взагалі не розглядався як предмет дослідження.

Зацікавленість радянських науковців історією вищого стану Російської імперії відновилася з 60-х рр. ХХ ст. Увагу істориків привертала, передусім, аграрна тематика, що зумовило появу монографій: А. Анфімова⁶, Л. Мінарика⁷. В 70–80-ті рр. з'явилися оригінальні праці Ю. Соловйова⁸ та В. Дякіна⁹. Автори вивчали роль дворянства у системі державного управління. А. Корелін¹⁰ проаналізував чисельність, структуру та корпоративну організацію дворянства в період 1861–1904 рр., розглянув інститут предводителів дворянства, соціальне та політичне становище дворян. Історик звернув увагу на пожертви на користь представників дворянської верстви, зазначивши, що благодійність дворян перетворюється після 1861 р. з випадкової на постійну статтю кошторисних витрат.

Від початку 1990-х рр. благодійність як соціально-історичне явище стає предметом наукового дослідження в працях вітчизняних істориків. Роботи отримують тематичне розгалуження, виникають регіональні, краєзнавчі, генеалогічні дослідження. Ідеологічна оцінка діяльності дворянства в благодійності чітко змінюється на позитивну. Особливої уваги потребують праці по історії роду Браницьких В. Перерви¹¹ та Є. Чернецького¹², Потоцьких – І. Кривошеї¹³ та

⁴ Басова А. Г. История обучения глухонемых / А.Г. Басова. – М., 1940. – 128 с.; Бравая Р. М. Охрана материнства и младенчества на Западе и в СССР / Р.М. Бравая. – М., 1929. – 261 с.; Нищенство и беспризорность. – М., 1929. – 280 с.

⁵ 100 лет Красного Креста в нашей стране / под ред. проф. Г. А. Митерева. – М., 1967. – 298 с.; Барсуков М. И. Красный Крест и Красный Полумесяц СССР. Исторический очерк / М. И. Барсуков. – М., 1955. – 153 с. Биншток В. И. Народное питание и народное здравие (в войну 1914–1918 гг.) / В. И. Биншток, Л. С. Каминский ; с предисловием Н. А. Семашко. – М., 1929. – 90 с.; Материалы научной конференции, посвященной 100-летию Красного Креста в СССР (состоявшейся 8 июня 1967 г.) – Л., 1968. – 164 с.

⁶ Анфимов А. М. Крупное помещичье землевладение Европейской России (конец XIX – начало XX в.) / А.М. Анфимов. – М., 1969 – 395 с.

⁷ Минарик Л. П. Экономическая характеристика крупнейших земельных собственников России конца XIX – начала XX в. / Л.П. Минарик. – М., 1971.

⁸ Соловьев Ю. Б. Самодержавие и дворянство в конце XIX в. / Ю.Б. Соловьев. – Л., 1973.

⁹ Дякин В. С. Буржуазия, дворянство и царизм в 1911 – 1914 гг. / В.С. Дякин. – Л., 1988. – 227с.; его же. Самодержавие, буржуазия и дворянство в 1907 – 1911 гг. – Л., 1978. – 248 с.

¹⁰ Корелин А. П. Дворянство в пореформенной России 1861–1904 гг. / А.П. Корелин. – М., 1979. – 304 с.

¹¹ Перерва В. С. Графи Браницькі: підприємці та меценати / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2010. – 269 с.

¹² Чернецький Є. Браницькі / Є. Чернецький. – Біла Церква, 2011. – 736 с.

¹³ Кривошея І. І. Польські аристократи Потоцькі в соціально-економічному та суспільно-політичному житті підросійської України (кінець XVIII – початок XX століття). / І. І. Кривошея. – Умань, 2013. – 400 с.

Т. Чубіної¹⁴, Терещенків О. Доніка¹⁵. Благодійна підтримка дворянами освітніх закладів відображена в роботах Т. Ніколаєвої¹⁶, Н. Сейко¹⁷, Т. Курінної¹⁸.

Соціально-економічна історія українських земель стала предметом дослідження Н. Темірової¹⁹, М. Казьмирчук²⁰, О. Рудя²¹. Н. Темірова зосередила увагу на аналізі соціально-економічної еволюції поміщицького стану в Україні з 1861 по 1917 рр. Дослідниця описала благодійну діяльність родини Балашових, Бобринських, Браницьких, Потоцьких, Радзивілів, Терещенків та ін.

Самодостатній напрямок вивчення складають праці, в яких ґрунтовно висвітлюється формування та діяльність під час Першої світової війни благодійних організацій, спілок, комітетів та інших об'єднань. О. Донік детально проаналізував громадську благодійність у роки Першої світової війни²². Історик описав умови створення, структуру, напрямки та результати діяльності ВСМ та ВЗС, зокрема і в Київській губернії. Н. Загребельна дослідила процес становлення, структуризації провідних гуманітарних організацій, що діяли в Україні в період Першої світової війни²³. В. Ореховський²⁴ та С. Кармалюк розглянули діяльність на Правобережній Україні Російського Товариства Червоного Хреста. Історики головну увагу приділили таким заходам РТЧХ, як надання медичної, харчової та санітарно-епідемічної допомоги пораненим військовим; організація продовольчої та матеріальної допомоги для біженців; боротьба з інфекційними хворобами серед мирного населення.

Праці зарубіжних дослідників Д. Бовуа²⁵, М. Коженювського²⁶, Д. Лівена²⁷, А. Лінденмеєр²⁸ також варті уваги. Для них характерна багатогранність

¹⁴ Чубіна Т. Д. Рід Потоцьких в Україні (Тульчинська лінія): суспільно-політичні та культурологічні аспекти : дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Т. Д. Чубіна ; Черкаський держ. технологічний ун-т. – Черкаси, 2008. – 633 с.

¹⁵ Донік О. М. Родина Терещенків в історії доброчинності. / О. М. Донік. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 314 с.

¹⁶ Ніколаєва Т. М. Підприємці в культурно-освітньому просторі України (остання третина XIX – початок XX ст.) / Т. М. Ніколаєва. – К., 2010. – 208 с.

¹⁷ Сейко Н. А. Доброчинність у сфері освіти (XIX – поч. XX ст.). Київський учбовий округ. / Н. А. Сейко. – Житомир, 2006. – 447 с.

¹⁸ Курінна Т. М. Розвиток благодійності на Середньому Подніпров'ї (кінець XVIII – початок XX ст.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Т. М. Курінна ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – К., 2004. – 167 арк.

¹⁹ Темірова Н. Р. Поміщики України в 1861–1917 рр.: соціально-економічна еволюція / Н. Р. Темірова. – Донецьк, 2003. – 320 с.

²⁰ Казьмирчук М. Г. Соціально-економічний розвиток Київської губернії (1861–1917 рр.) / М. Г. Казьмирчук. – К., 2011. – 399 с.

²¹ Рудь О. М. Панська садиба на Правобережній Україні: економічний та соціально-культурний аспекти (друга пол. XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. М. Рудь ; Держ. вищ. навч. закл. «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 21 с.

²² Донік О. М. Громадська благодійність в Україні у роки Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2005. – Вип. 9. – С. 61–86; його ж. Діяльність громадських організацій у справі допомоги армії й цивільному населенню // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – К., 2013. – С. 536–562.

²³ Загребельна Н. І. Велика війна: українство і благодійність (1914–1917 рр.) / Н. І. Загребельна, І. А. Коляда. – К., 2006. – 194 с.

²⁴ Ореховський В. О. Діяльність Російського Товариства Червоного Хреста у роки Першої світової війни (1914–1917 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / В. О. Ореховський; Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 1997. – 18 с.

²⁵ Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793 – 1914) / Д. Бовуа / Авторизованный перевод с французского М. Крисань. – М.: Новое литературное оозрение, 2011. – 1008 с.: ил.

²⁶ Коженювський М. За Золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 роках / М. Коженювський ; [пер. А. Павлишин ; наук. ред. Н. Риндюк]. – К., 2015. – 654 с.

методологічних підходів і предметної сфери досліджень історії російського дворянства.

Неопрацьованими залишились питання доброчинності Київського дворянського зібрання під час Першої світової війни, співпраці РТЧХ з населенням, зокрема відкриття приватних шпиталів під патронатом Червоного Хреста; доброчинна діяльність в освітній сфері в часи Першої світової війни; роль польського дворянства в благодійності на користь римо-католицького населення Київської губернії тощо.

У підрозділі 1.2 «Класифікація та аналіз джерельної бази» проаналізовано комплекс виявлених і залучених до дисертаційного дослідження архівних та опублікованих документів. Всього в дослідженні вперше введено до наукового обігу матеріали 36 архівних справ з 9 фондів двох архівів України: Державного архіву Київської області та Центрального державного історичного архіву України м. Київ. Зокрема це документи, які висвітлюють благодійні заходи Київського дворянського депутатського зібрання; діяльність благодійних закладів і товариств; роботу приватних дворянських шпиталів під патронатом РТЧХ; благодійність польського дворянства через призму поліцейських рапортів; будівництво на кошти дворян храмів у Київській губернії на початку ХХ ст.

Архівні джерела являють собою ділову документацію, переписку представників владних, станових, релігійних установ; документи Київського губернського жандармського управління; документи благодійних товариств. Вони містять значний фактологічний матеріал, відображають стосунки владних інституцій і суб'єктів благодійності на практиці, що дозволяє реконструювати конкретні деталі – імена, розміри пожертв, форми благодійності тощо.

Опубліковані джерела поділяються на кілька груп. До першої ми відносимо довідникові видання²⁹, які містять облікові та статистичні дані про чисельність дворянського стану Київської губернії, списки осіб, які мали дворянський статус, благодійні організації губернії та їх склад напередодні війни, імена великих землевласників та розміри їх володінь. Ці дані допомагають встановити приналежність благодійників до дворянського стану, у деяких випадках уточнюють та доповнюють прогалини у відомостях про особовий склад благодійних товариств губернії.

Наступну групу джерел становлять періодичні видання. Преса є безпосереднім свідком подій епохи, відображає ставлення населення до війни, до роботи благодійних організацій. В дисертаційному дослідженні були використані матеріали з газет «Київська земська газета», «Київські губернські відомості», «Киянин».

²⁷ Лівен Д. Аристократия в Европе 1815 – 1914 / Д. Лівен / Пер. с английского под. ред. М. Шерешевской. – СПб., 2000. – 364 с.

²⁸ Lindenmeyr Adele. Poverty is Not a Vice: Charity, Society, and the State in Imperial Russia. – Princeton, Princeton University Press. – 1996. – 335 s.

²⁹ Список дворян Киевской губернии. Издание Киевского дворянского депутатского собрания. – К.: Тип. 1-й Киевской Артели Печатного Дела, 1906. – 328 с.; Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 год. / Под ред. Н.А.Тройницкого. XVI. Киевская губерния. – 1904. – 288 с.; Весь Юго-Западный край: Справочная и адресная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниям / Юго-Западное отделение Рос. Эксп. Палаты; Сост. М. Довнар-Запольский; Под ред. А. И. Ярошевича. – К.: Изд. тов-ва Фиш и Вольсов, 1913. – 1115 с.

Таким чином, рівень документального забезпечення досліджуваного питання цілком достатній. Різноманітний фактичний матеріал, що має відмінні джерела походження, надає можливість ґрунтовно та достовірно висвітлити реальну картину розвитку благодійності дворянства Київської губернії в зазначений період.

У підрозділі 1.3 «Методологія дослідження» охарактеризовано методи й основні принципи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять принципи історизму та об'єктивності, що передбачають неупереджений розгляд подій і явищ минулого в їхньому розвитку і взаємозв'язку.

Методи дослідження добиралися у відповідності з метою і завданнями роботи. Важливим стало використання описового методу викладу матеріалу, проблемно-хронологічного методу та методу класифікації при групуванні фактів, аналітично-індуктивного методу зв'язування суджень, джерелознавчих методів зовнішньої і внутрішньої критики джерел, статистичних методів обробки інформації.

За допомогою проблемно-хронологічного методу було проаналізовано форми та напрямки доброчинної діяльності дворянства Київської губернії на початку ХХ ст. У процесі вивчення особливостей функціонування конкретних благодійних дворянських закладів було застосовано аналітичний метод. Під час опрацювання і систематизації джерел з обраної проблеми використовувалися методи джерелознавчої евристики та критики. Статистичний метод дозволив проаналізувати склад і чисельність дворянського стану губернії, ефективність роботи дворянських лазаретів.

У другому розділі «**Благодійна діяльність дворянства в передвоєнні роки (1900-1914 рр.)**» зафіксовано результати дослідження традиційної доброчинності дворянства Київської губернії на користь релігійних, філантропічних і освітніх закладів.

У підрозділі 2.1 «Соціально-етнічна характеристика дворянства Київської губернії» аналізуються відомості про чисельність, етнічний склад, розселення дворянства, способи отримання прибутків.

У Київській губернії на початку ХХ ст. проживало 60 529 дворян обох статей, що у порівнянні до загальної кількості населення складало 1,7%. Спадкових дворян разом з сім'ями налічувалось 39 048 осіб. Серед спадкових дворян в 1897 р. росіян було 15 986 осіб, поляків 15 499 осіб, українців 6 806 осіб, представників інших етнічних груп – 890 осіб. Володіючи значними маєтностями в сільській місцевості, дворяни віддавали перевагу проживанню у містах (переважно Київ, Бердичів, Умань).

Дворяни продовжували переважати в середовищі поміщиків. У 1914 р. у власності дворян було 1 341 тис. десятин землі, що складало 35,8% від загальної площі Київської губернії. Найбільшими землевласниками були: графиня М. Браницька, граф В. Браницький, графи Бобринські, К. Балашова, графиня С. Подгорська, М. К. фон Мекк, родина І. Терещенка, князь О. Лопухін-Демидов, граф Й. Шембек, спадкоємці О. Н. Терещенка, княгиня О. Долгорука, князь К. Горчаков, А. Потоцький та ін.

Дворяни активно брали участь в організації сільськогосподарського та промислового виробництва. В 1914 р. в Київській губернії працювали 87 цукрових

заводів, половина з яких повністю або частково належала дворянам. Найбільшими за обсягом виробництва були заводи М. і Ф. Терещенків, графів Бобринських, графині М. Браницької, княгині П. Урусової, спадкоємців графа О. Потоцького, княгині О. Долгорукої, графа Толстого, Маньковських, Рогозинських, Давидових, О. Браницького, Ярошинських, графа В. Браницького, спадкоємців І. Н. Терещенко, О. Демидової Сан Донато, графа Бутурліна, графа Ф. Потоцького, графа В. Млодецького та ін.

Дворянство не було однорідним станом. На одному полюсі перебував заможний прошарок великих землевласників, які володіли тисячами десятин землі, цукровими, винокурними, мукомільними заводами, великими маєтками з розвинутою інфраструктурою та сотнями працівників. На іншому полюсі були безземельні дворяни, життєві умови котрих нічим не відрізнялися від селян і робітників. Посередині розміщувалися вихідці з малоземельного дворянства, які, здобувши агрономічну, інженерну, юридичну освіту, поповнили ряди управлінського персоналу в маєтках і заводах та інтелігенції в містах.

У підрозділі 2.2. «Благодійна діяльність дворян на користь освітніх і релігійних закладів» висвітлено факти благодійних пожертв на користь освітніх закладів різних рівнів, католицьких костелів і православних храмів у Київській губернії на початку ХХ ст.

Поширеною формою благодійності заможного дворянства були щорічні відрахування певних сум на користь початкових і середніх навчальних закладів. Власники Смілянського цукрового заводу графи Бобринські жертвували на утримання 37 нижчих, середніх і спеціальних шкіл, які знаходилися в їхніх володіннях. У маєтностях родини Балашових функціонувало 18 народних церковнопарафіяльних шкіл, 2 двокласних народних училища та сільськогосподарська школа. У маєтках Браницьких існував спеціальний капітал за заповітом О. Браницької, на відсотки з якого утримувалися два міністерські училища у м. Ставищі Таращанського повіту та в с. Кожанки Васильківського повіту, Білоцерківська гімназія. М. Браницька фінансувала роботу школи в с. Шамраївка та була почесною попечителькою двокласного училища в м. Біла Церква. Не зважаючи на те, що завдяки пожертвуванням дворян було створено численні приходські школи, порівнюючи з кількістю дітей, які потребували початкової освіти, цих зусиль було замало.

Традиційно, представники дворянства робили внески на заснування стипендій при середніх і вищих навчальних закладах для навчання дітей з незаможних шляхетських родин. Дворяни також брали участь у діяльності місцевих товариств допомоги бідним учням, благодійних науково-технічних товариствах. Перша світова війна переключила увагу та фінанси всіх державних установ, вивівши на перший план піклування про поранених військових, інвалідів і біженців, у зв'язку з чим освітня сфера стала доволі вразливою і потребувала підтримки приватних благодійників.

Благодійність на користь релігійних закладів була важливою частиною громадського життя дворянства Київської губернії. Релігійність благодійників мотивувала до пожертв на храми, а релігійність суспільства змушувала заможних

осіб не бути байдужими до потреб свого приходу, у зв'язку з чим дворяни-землевласники найчастіше робили пожертви на храми у належних їм селах. Мережа костелів у Київській губернії була збудована та утримувалася переважно коштом навколишніх землевласників. Так, наприклад, дворянка А. Змигородська в 1911 р. побудувала в с. Халаїмгородок Бердичівського повіту римо-католицьку каплицю. В с. Розважів Радомишльського повіту в 1912 р. на кошти графа К. Браницького було проведено ремонт будівлі костелу; в с. Озерне Васильківського повіту в 1912 р. граф В. Браницький збудував каплицю для службовців-католиків цукрового заводу.

Розповсюдженою практикою були подарунки та заповіти на користь церков і монастирів. Так, у 1905 р. дворянка А. Юрасова залишила 300 руб. Києво-Миколаївському монастирю; землевласниця с. Юрчихи О. Давидова пожертвувала в 1916 р. в сільську церкву три священницькі рясни та покривало на святий престол, загальною вартістю 1 000 руб.; князь П. Урусов приніс у дар Вознесенській церкві Черкаського повіту священницьку одіж на суму 150 руб., тощо.

Таким чином, дворяни-поміщики піклувалися про відкриття церковно-приходських шкіл, лікарень, храмів для забезпечення прибуткової інфраструктури своїх маєтностей.

У підрозділі 2.3. «Участь дворянства в роботі благодійних закладів і товариств» показано, що багатогранна сфера суспільної опіки безпосередньо залежала від активної участі дворянства. Високопосадовці Ф. Трепов, М. Суковкін, граф М. Ігнат'єв, повітові предводителі дворянства – П. Григорович-Барський, барон С. Штейнгер, П. Ратієв, С. Уваров та ін. головували та були членами місцевих відділів загальноросійських благодійних товариств – Київського благодійного товариства, губернського та повітових опікунств дитячих притулків, опікунств для глухих, РТЧХ та ін. Успішну організаторську діяльність на чолі різноманітних благодійних закладів здійснювали Є. Трепова, О. Лерхе, графиня О. Бобринська, княгиня О. Лопухіна-Демидова.

У Київській губернії напередодні Першої світової війни функціонували благодійні дворянські заклади: лікарні при цукрових заводах М. Браницької та В. Браницького в селах Шамраєвка, Салівонки, Синяві, Озерне, Ставиці та Янишівка; лікарня княгині А. Голіциної в с. Круподерниці; богодільні княгині Радзивіл в м. Лисянка, графа Л. Бобринського в м. Сміла, графині О. Браницької в Богуславі та ін.

Польське дворянство Київської губернії активно брало участь у створенні та роботі римо-католицьких благодійних товариств, які діяли в Києві, Бердичеві, Умані та Звенигороді на початку ХХ ст. Серед почесних членів Київського товариства були: графиня Х. Потоцька, графи М. Собанський, Ф. Собанський, О. Добротворська, Я. Маньковська, Л. Янковський, К. Ярошинська та ін. Значні пожертви на роботу товариства здійснювали граф А. Ржевуський, С. Жеромський, родина Маньковських, графи Собанські. Київське благодійне товариство мало 5 закладів і 7 відділів, через які здійснювало різнопланову добродійну діяльність: надавало одяг, їжу, медичну, часом грошову допомогу та притулок для незаможних жінок і людей похилого віку; допомагало в пошуку роботи, навчанні дітей і підлітків ремеслу тощо. Римо-католицькі благодійні товариства були ефективними

інструментами громадського піклування, які перешкоджали зростанню жебрацтва в Київській губернії.

У третьому розділі **«Дворянська благодійність під час Першої світової війни»** досліджено акти добродійності дворян Київської губернії на користь військових, виділено форми благодійної допомоги, умови, які сприяли благодійності, проаналізовано мотивацію індивідуальної та корпоративної благодійності дворян, ефективність роботи благодійних лікувальних закладів.

У підрозділі 3.1. *«Грошові пожертви дворянства»* висвітлено розміри фінансових пожертв на користь військових та цивільного населення, яке постраждало від війни.

Найбільше пожертв було на початку війни. У серпні 1914 р. В. Подгорський вніс 10 000 руб. на утримання шпиталю в м. Дашів Липовецького повіту. Комітет старшин Київського дворянського клубу пожертвував міській управі 2 000 руб. на обладнання 25 ліжок в одному з міських шпиталів та 2 000 руб. для потреб місцевої громади Червоного Хреста. Княгиня О. Демидова Сан-Донато пожертвувала 1 000 руб. Київському дамському комітету при місцевому управлінні Червоного Хреста. Баронеса Унгер-Штернберг пожертвувала Київській Маріїнській общині сестер милосердя РТЧХ на обладнання ліжок 1 000 руб. Графиня Є. Толстая пожертвувала в Київську земську управу 1 000 руб. Київський губернський предводитель дворянства Ф. Безак пожертвував в січні 1915 р. 1 722 руб. на роботу шпиталю київського дворянства.

Кошти, пожертвовані представниками дворянського стану, часом були досить значними. Наприклад, граф М. Собанський віддав 100 000 руб. для потреб РТЧХ, за що отримав подяку від великого князя Миколи Миколайовича. Князь А. К. Горчаков пожертвував на потреби війни 40 000 руб., а графиня М. Браницька пожертвувала 25 000 руб. на користь сімей запасних. В результаті припинилося поширення чуток про фінансову підтримку графинею австрійців.

Окрім разових пожертв, поширеною була практика щомісячних відрахувань на потреби військових. Службовці Київської дворянської опіки та канцелярії повітового предводителя дворянства 5 серпня 1914 р. постановили відраховувати від зарплати засідателів 3%, а чиновників канцелярії 2% на користь поранених військових до завершення війни.

Київське губернське дворянське зібрання 8 вересня 1914 р. на надзвичайних зборах прийняло рішення про оподаткування земель спадкових дворян губернії, в результаті якого було зібрано більше 220 000 руб. Ці кошти були використані на створення та фінансування роботи благодійного шпиталю для військових у м. Києві. Ще 10 000 руб. зібрання пожертвувало на роботу Загально-дворянської організації допомоги хворим і пораненим військовим.

У підрозділі 3.2. *«Участь дворянства в роботі благодійних товариств, гуртків, комітетів»* показано діяльність дворян в якості організаторів благодійних акцій, комітетів і дамських гуртків для збору коштів на потреби військових.

Представники дворянства традиційно були активними членами державних і громадських благодійних організацій, таких як РТЧХ, Товариство повсюдної

допомоги постраждалим на війні солдатам і їх сім'ям, а також брали участь у роботі новостворених організацій – ВСМ і ВЗС.

7 серпня 1914 р. в Дворянському домі в м. Києві відбулося надзвичайне зібрання Київського губернського земства. Барона С. Штейгера було обрано уповноваженим від Київського земства в центральний комітет ВЗС. До складу губернського земського комітету увійшли дворяни: граф О. Бобринський, князь С. Трубецький, І. Дьяков, А. Ржепецький, В. Ярошинський, губернський предводитель дворянства Ф. Безак та всі повітові предводителі дворянства. Київський обласний комітет ВСМ представляли такі відомі кияни дворяни, як міський голова І. Дьяков, професор-лікар С. Томашевський, адвокат В. Толлі, громадський діяч М. Суковкін.

Активними членами РТЧХ були дворяни: М. Дрентельн, Д. Давидов, барон А. Зальца, князь М. Куракін, княгиня О. Лопухіна-Демидова, М. Суковкін, барон В. Унгер-Штеренберг, князь П. Ратієв. Губернський та повітові предводителі дворянства, відповідно до своїх обов'язків, займалися проведенням благодійних акцій для збору коштів, організацією шпиталів; були членами комітетів, які створювалися для задоволення різних потреб, викликаних військовими обставинами.

10 серпня 1914 р. в домі київського міського голови під головуванням О. Дьякової відкрився київський міський дамський комітет для надання допомоги хворим і пораненим військовим. Комітет займався обладнанням ліжок у Дегтярівській лікарні, купівлею хірургічних інструментів, перев'язувальних засобів і білизни. Були створені аналогічні гуртки Ф. Альтшилер та З. Рузької, які пізніше об'єдналися і спільними зусиллями заснували шпиталь імені героя війни Рузького, який діяв до кінця війни. Київський Дамський Комітет при місцевому управлінні Червоного Хреста був очолений Є. Треповою. Ці та інші дамські гуртки займалися пошиттям білизни, прийомом пожертв, проведенням благодійних концертів, лотерей та інших акцій для збору коштів на користь військових. Для об'єднання таких гурток було створено загальноміський дамський комітет для надання допомоги хворим і пораненим військовим. На чолі цього комітету були О. Дьякова, В. Бурчак, М. Плахова.

У підрозділі 3.3. «Заснування та фінансування шпиталів для військових» досліджено активність дворянства Київської губернії в створенні благодійних медичних закладів, які надавали безкоштовну допомогу хворим і пораненим військовим.

Від початку Першої світової війни проблема організації в тилу медичної допомоги постраждалим військовим вийшла на передній план. Відкриття та фінансування медичних закладів для військових стало поширеною формою благодійної діяльності дворян. На шпальтах газет були розміщені звернення до власників помість з проханням прийти на допомогу пораненим захисникам Батьківщини, надавши свої маєтки Червоному Хресту для розміщення в них шпиталів. Від початку війни і до кінця 1914 р. відкрито за ініціативою дворянства Київської губернії 70 медичних закладів, до вересня 1915 р. з'явилося ще 14, а в січні 1916 р. запрацював один патронат. Найактивніше дворяни долучилися до

відкриття медичних закладів у серпні-вересні 1914 р., коли почали свою роботу 44 дворянські шпиталі. З 85 медичних закладів, заснованих дворянами Київської губернії, 21 шпиталь працював у лютому 1918 р.

Необхідними умовами для відкриття благодійного шпиталю в дворянських маєтках були: здатність вмістити до 50 поранених; розташування на відстані не більше п'яти верст від залізничних станцій; наявність зручного проїзду від станції та достатнього водопостачання.

Шпиталь графині Олени Бобринської було розміщено в капітально відремонтованій будівлі однокласного училища при Смілянському рафінадному заводі. Він був розрахований на 100 ліжок для важко поранених, переважно нижніх чинів. Окрім старшого лікаря, в шпиталі працювали двоє ординаторів, два студенти-медики, дев'ять сестер милосердя. Графиня сама виконувала обов'язки старшої сестри милосердя. Від дня відкриття і до 9 травня 1916 р. (тобто за 21 місяць роботи) в Смілянському шпиталі було прийнято 1 462 пацієнти і проведено 807 операцій. За перший рік роботи закладу благодійниця витратила значну суму – 3 932 275 руб. В середньому видатки на одного пацієнта становили 1,5 руб. на добу.

Графиня Юлія Браницька запропонувала ЧХ приготувати 25 ліжок з повним утриманням, всією медичною допомогою, медикаментами та перев'язочними матеріалами в чотирьох графських лікарнях, в тому числі 10 ліжок у м. Ставище Таращанського повіту. Шпиталь у Ставищах отримав назву «Спадкоємців Владислава Браницького» та розміщувався у новозбудованій графом кам'яній будівлі з електричним освітленням, водопостачанням, каналізацією та центральним опаленням.

Графи Потоцькі в кінці липня 1914 р. в їх маєтку у м. Ставище відкрили шпиталь на 20 ліжок з повним утриманням і медичною допомогою для хворих і поранених військових. Ще 12 ліжок було обладнано при Бужанській лікарні та 8 при Ольховецькій. Дворянська родина Балашових відгукнулася на потреби військового часу і відкрила в 1914 р. на власні кошти п'ять шпиталів у Черкаському повіті, які обслуговували разом 240 ліжок: шпиталь з повним утриманням і медперсоналом на 100 ліжок у м. Городище, по 50 ліжок у с. Валяві та Червінському, по 20 ліжок в м. Мошни та с. Бай-Бузи. На пожертви князів Давидових було організовано у м. Кам'янка шпиталь на 60 ліжок, 10 з яких призначались для офіцерських чинів.

Медичні заклади, відкриті на кошти заможних дворянських родин Браницьких, Потоцьких, Бобринських, Балашових, Давидових і Лопухіних-Демидових, були важливою частиною системи охорони здоров'я в губернії, мали значне фінансове забезпечення, надавали висококваліфіковану медичну допомогу військовим впродовж усіх років війни, не поступаючи в показниках ефективності лікування пацієнтів провідним державним медичним закладам.

У **висновках** сформульовано основні положення дисертації.

Проведений аналіз історіографії засвідчив нерівномірність у зацікавленості темою дворянської благодійності за минуле століття, зумовлену суспільно-політичними умовами та ідеологічним підґрунтям державної політики. На початку ХХ ст. відбувався процес накопичування фактів і з'ясування ефективності благодійності у вирішенні гострих соціальних проблем, що проводилося

науковцями на матеріалах центральних губерній Російської імперії. Радянські вчені в 1920 – 30-ті рр. зображали дворянство як реакційну силу, а добродійність його представників як «гру багатих», націлену на задоволення їх власних інтересів. Відносна лібералізація державної політики в СРСР в 1960-ті рр. спричинила відновлення наукового інтересу до історії дворянства, появу досліджень економічного та політичного становища стану, в яких присутня була характеристика добродійності також. Лише за роки незалежності України спостерігається поступовий ріст наукової зацікавленості українських істориків темою благодійної діяльності дворянства.

Завдяки дослідженням О. Доніка, Н. Загребельної, Т. Ніколаєвої, Н. Сейко, Н. Темірової, Л. Циганенко, Є. Чернецького та ін. успішно реабілітовано образ дворянства, доведено їх активну діяльність у добродійній сфері на початку ХХ ст. Натомість актуальним науковим завданням залишається поглиблене дослідження особливостей благодійності дворянства в окремих регіонах України, зокрема в Київській губернії. Джерельну базу дисертаційної роботи, яка забезпечила новизну дослідження та отримання наукових результатів, склали матеріали відповідних фондів ЦДІА України в м. Києві та Державного архіву Київської області, опублікованих документів громадських благодійних товариств, періодичної преси, довідникових видань.

Перед початком Першої світової війни традиційними напрямками благодійної діяльності дворянства Київської губернії були пожертви на діяльність освітніх і релігійних закладів; участь у роботі установ державної опіки та створення громадських благодійних товариств. При цукрових заводах графів Браницьких, Бобринських, Потоцьких, у маєтках Балашових були створені школи, училища, лікарні, богадільні, храми, необхідні для функціонування інфраструктури прибуткових володінь. Допомога заможних дворян не поширювалася на решту населення губернії. Дворянство Київської губернії спрямовувало фінансові пожертви для підтримки бідних представників стану для отримання середньої та вищої освіти. Стипендії для дворян були засновані в Златопільській, Київській першій та другій гімназіях, Київському університеті.

Високопосадові особи та титулована знать були найпершими кандидатами на посади в опіках, притулках, різноманітних благодійних установах. Ф. Трепов, М. Суковкін, граф М. Ігнат'єв, повітові предводителі дворянства – П. Григорович-Барський, барон С. Штейнгер, П. Рат'єв, С. Уваров та ін. головували та були членами Київського благодійного товариства, губернського та повітових опікунств дитячих притулків, опікунств для глухих, РТЧХ, Всеросійської Ліги боротьби з туберкульозом та ін. Успішну організаторську діяльність на чолі різноманітних благодійних закладів здійснювали Є. Трепова, О. Лерхе, графиня О. Бобринська, княгиня О. Лопухіна-Демидова. Дворянство польської національності сприяло створенню та роботі римо-католицьких благодійних товариств, які діяли в Києві, Бердичеві, Умані та Звенигороді на початку ХХ ст. Серед почесних членів Київського товариства були: графиня Х. Потоцька, графи М. Собанський, Ф. Собанський, О. Добротворська, Я. Маньковська, Л. Янковський, К. Ярошинська, граф А. Ржевуський, С. Жеромський.

Дворянство Київської губернії брало активну участь у благодійній діяльності на користь військових під час Першої світової війни. Форми благодійності дворян були різноманітними: пожертви на потреби військових і постраждалих від війни під час одноденних кухликових зборів, пожертви на роботу благодійних організацій, відрахування від зарплати, збори подарунків для солдат, участь у роботі громадських і державних добродійних організацій, фінансування приватних шпиталів. Яскравим прикладом слугувала добродійність дворян Київської губернії, які здійснювали значні внески на потреби жертв війни – графині М. Браницька, Є. Толстая, княгині М. Святополк-Мирська, О. Демидова Сан Донато, граф Ф. Собанський, Й. Шембек, М. Ігнат'єв, Ф. Безак та ін.

Губернський та повітові предводителі дворянства, відповідно до своїх обов'язків, були членами РТЧХ, Товариства повсюдної допомоги постраждалим на війні солдатам і їх сім'ям, ВСМ, ВЗС тощо. Вони займалися проведенням благодійних акцій для зборів коштів, були членами комітетів, які створювалися для задоволення різних потреб, викликаних військовими обставинами. Активними учасниками благодійних організацій були: Ф. Безак, Ф. Трепов, П. Гудим-Левкович, граф О. Бобринський, М. Дрентельн, Д. Давидов, барон А. Зальца, князь М. Куракін, княгиня О. Лопухіна-Демидова, М. Суковкін, барон В. Унгер-Штеренберг, князь П. Ратієв. Дворянки Є. Трепова, О. Дьякова, О. Волкова, Ф. Альтшиллер організували дамські гуртки, які займалися пошиттям білизни, прийомом пожертв, проведенням благодійних концертів та інших акцій для збору коштів на користь військових.

Київське губернське дворянське зібрання також займалося благодійністю в роки Першої світової війни. Спадкове дворянство Київської губернії, використовуючи корпоративну інституцію, жертвувало більше 230 000 руб. на благодійність. На кошти дворян було відкрито шпиталь на 110 ліжок у м. Києві, який успішно працював до грудня 1917 р. Також київське дворянство приєдналося до роботи Загально-дворянської організації допомоги хворим і пораненим військовим, яка спрямувала свої зусилля на сферу евакуації поранених військових з фронту до тилкових медичних закладів.

Відкриття та фінансування медичних закладів для військових стало поширеною формою благодійної діяльності дворян Київської губернії в період війни. Зі 141 шпиталю Червоного Хреста, відкритого на кошти приватних осіб, 85 закладів – шпиталі для важко- та легкопоранених військових, для видужуючих, патронати, – повністю або частково фінансувалися дворянами. Досліджувані заклади відрізнялися за розмірами, устаткуванням, фінансуванням. 16 дворянських шпиталів були розраховані від моменту відкриття на 60 і більше лікарняних місць, мали постійний медичний персонал, значне фінансування, операційне та хірургічне обслуговування. Найбільшими були шпиталі сім'ї І. Терещенко в м. Київ, графів Бобринських у м. Сміла, графині М. Браницької в м. Біла Церква, графині К. Балашової у Черкаському повіті, Давидових у м. Кам'янка, графині І. Шембек у с. Бородянка. Загалом, за нашими підрахунками, для лікування військових у благодійних дворянських шпиталях Київської губернії за всі роки війни було підготовлено 3 129 лікарняних місць.

В основі добродійних поступків дворян лежали різноманітні мотиви. Патріотичні почуття, бажання допомогти країні, зробити свій вклад у перемогу, почуття милосердя та співчуття до потреб ближніх, безумовно, спонукали до участі в благодійності. Більш прагматичні мотиви теж були присутніми – бажання підтвердити свій елітарний статус, отримати нагороду чи прихильність царської сім'ї, наслідувати приклад заможних дворян-благодійників. Активна участь дворянства Київської губернії польської національності в благодійній діяльності на користь військових була виявом політичної лояльності російському самодержавству.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Ісса Т. В. Благодійна допомога польського дворянства римо-католицькому населенню Київської губернії на початку ХХ ст. / Т. В. Ісса // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – С. 30–34.
2. Ісса Т. В. Благодійницька діяльність графів Браницьких під час Першої світової війни / Т. В. Ісса // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 79 (№12). – С. 79–81.
3. Ісса Т. В. Благодійницька діяльність представників дворянства Київської губернії в роки Першої світової війни / Т. В. Ісса // Інтелігенція і влада. Збірник наукових праць. Серія: Історія. – Одеса: Астропринт, 2013. – Вип. 29. – С. 53–58.
4. Ісса Т. В. Добродійна діяльність в освітній сфері дворянства Київської губернії на початку ХХ століття / Т. В. Ісса // Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип.36. – С. 53–58.

Статті у періодичних закордонних виданнях:

5. Issa T. Charity of the Polish Nobility of Kiev Province during the First World War / T. Issa / Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne. – №15/2015. – Kraków–Przemyśl, 2015. – S. 23–28.

Статті в інших виданнях:

6. Ісса Т. В. Роль приватних дворянських лазаретів в організації медичної допомоги під час Першої світової війни. / Т. В. Ісса // Історичні студії суспільного прогресу. – Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. – С. 18 – 22.

АНОТАЦІЯ

Исса Т. В. Благодійна діяльність дворянства Київської губернії під час Першої світової війни. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2017.

У дисертації досліджено особливості благодійної діяльності дворянства Київської губернії на початку ХХ ст., зокрема фінансова підтримка релігійних, навчальних закладів, участь у роботі державних і громадських добродійних товариств. Автором було охарактеризовано фактори, які сприяли активності дворянства в сфері добродійності, з'ясовано форми благодійної діяльності. Доведено, що дворяни прийняли активну участь у благодійності на користь військових під час Першої світової війни. Встановлено внесок дворянства в роботу приватних медичних закладів у період Першої світової війни, реконструйовано деталі біографій дворян-благодійників.

Ключові слова: благодійність, пожертви, дворянство, добродійні товариства, Київська губернія, Перша світова війна, приватні шпитали.

АНОТАЦІЯ

Исса Т. В. Благотворительная деятельность дворянства Киевской губернии в период Первой мировой войны. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2017.

В диссертации исследованы особенности благотворительной деятельности дворянства Киевской губернии в начале ХХ века; финансовая поддержка религиозных, учебных заведений, участие в работе государственных и частных филантропических организаций. Характеризуются факторы, которые содействовали активной участи дворянства в сфере благотворительности, определены формы и мотивы благотворительной деятельности. Доказано, что дворяне активно занимались благотворительностью в пользу военных в период Первой мировой войны. Определена роль финансирования дворянами работы частных медицинских учреждений, которые были созданы для оказания помощи больным и раненым солдатам; проведена реконструкция биографий дворян-благотворителей.

Ключевые слова: благотворительность, пожертвования, дворянство, благотворительные общества, Киевская губерния, Первая мировая война, частные госпитали.

SUMMARY

Issa T. Charitable Activity of the Kiev Province Nobility During the First World War. – Manuscript.

Dissertation for the Candidate Degree of Historical Science in specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Borys Grinchenko Kyiv University. Kyiv, 2017.

Kyiv province nobility philanthropic activity in the beginning of the 20th century was explored in the dissertation. Financial support of religious, educational institutions and participation in the work of state and public charity societies characterized Kiev nobility before the outbreak of World War I.

Kiev province nobility took an active part in charity activities in favor of the military during the First World War. The forms of philanthropy of the nobles were diverse: donations to the needs of the military and victims of the war during one-day gatherings, donations to charitable organizations, deductions from wages, collection of gifts for soldiers, participation in the work of public and state charity organizations, and the financing of private hospitals. A bright example served the charity of the nobles of the Kiev province, who made significant contributions to the needs of war victims: Countess M. Branitskaya, E. Tolstaya, Princess M. Svyatopolk-Mirskaya, O. Demidova San Donato, Count F. Sobansky, J. Shembek, M. Ignatiev, F. Bezak.

Provincial and district leaders of the nobility, in accordance with their responsibilities, were members of the Russian Red Cross Society, the All-Russian Cities Union, the All-Russian Zemstvo Union and so on. The active participants of the charitable organizations were F. Bezak, F. Trepov, P. Gudim-Levkovich, Count O. Bobrinsky, M. Drenthal, D. Davydov, Baron A. Zal'tsa, Prince M. Kurakin, Princess O. Lopukhina-Demidova, M. Sukovkin, Baron V. Ungher-Shterenberg, Prince P. Ratiev. The nobles E. Trepova, O. Dyakova, O. Volkova, F. Artshiller organized ladies clubs. Women were engaged in tailoring, receiving donations, conducting charity concerts and other actions to raise funds in favor of the military.

Kiev province nobility established 85 medical institutions during the war. Investigated institutions differed in size, equipment, financing. 16 hospitals had 60 or more hospital beds, regular medical staff, significant funding, operational and surgical care. The largest were hospitals of I. Tereshchenko family in Kyiv, Count O. Bobrinsky in Smila, Countess M. Branicka in Belaya Tserkov, Countess K. Balashova in Cherkasy district, Davidovs in Kamenka, I. Shembek in Kiev district.

Key words: philanthropy, donations, nobility, charitable societies, Kiev province, World War I, private hospitals.